
УДК: 811.161.2'282'282.8(092)

Тарас Шевченко (м. Запоріжжя)

ОЛЕКСА ГОРБАЧ ЯК ДІАЛЕКТОЛОГ

Олекса Горбач – український мовознавець, відомий представник лінгвістичної школи діаспори. У статті проаналізовано праці вченого в галузі української діалектології. Зроблено висновок про актуальність його досліджень для теорії і практики ареальної лінгвістики.

Ключові слова: *О. Горбач, діалектологія, говірка, лексика, фонетика, морфологія.*

У сучасній діалектній лексикології обстоюється ідея системного вивчення лексики. Останнім часом значно поживалося її збирання і дослідження. Сюди треба долучити і накопичений лексичний матеріал діалектологами діаспори, який лише тепер став набуток українського мовознавства. До когорти відомих мовознавців діаспори належить О. Горбач. У статті подаємо короткий аналіз зробленого дослідником у цій галузі.

У першому випуску “Вісника” у статті про Олексу Горбача ми зауважили про його широке коло мовознавчих інтересів [32; див. також, 25; 27; 30]. Серед цього кола наукових пошуків дослідника О. Горбача значне місце посідала діалектологія. П’ятий том Зібраних статей [21] під назвою “Діалектологія” за змістом містить тринадцять праць, хоч у книзі їх сімнадцять, серед яких одна – „**Der Wortsehatz der Ukrainischen sprachinsel Osturna in der Zips**” – написана німецькою мовою. Ця кількість статей теж є неповною, оскільки в цьому томі Зібраних статей подається під загальною назвою стаття “Діалектологія” (з посиланням на другий том “Енциклопедії українознавства”), до якого увійшли лише три статті автора – “Діалект”, “Діалектизми” і “Діалектологія”, а ще двадцять дві статті вміщено в інших томах енциклопедії, зокрема, “Бачванська говірка”, “Бойківська говірка”, “Гуцульські говірки”, “Лемківські говірки”, “Наддністрянські говірки”, “Надсянські говірки”, “Південно-волинські говірки”, “Південно-східні говірки”, “Південно-західні говірки”, “Північноукраїнські говірки”,

© Т.Г. ШЕВЧЕНКО, 2011

ISSN 1682-3540. Українська мова, 2011, № 2

75

“Підляські говірки”, “Подільські говірки”, “Покутсько-буковинські або покутські говірки”, “Поліські говірки”, “Польонізми”, “Польська мова на Україні”, “Російсько-українські мовні зв’язки”, “Російська мова на Україні”, “Румунізми”, “Середньозакарпатські говірки”, “Степові говірки”, “Словацько-українські мовні зв’язки”. Кілька тут названих статей подано в “Енциклопедії українознавства” без прізвища О. Горбача як автора.

Інші статті, присвячені питанням діалектології, що ввійшли до п’ятого тому, є відбитками із таких наукових видань: Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Збірник філологічної секції; Наукові записки Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені; журнал “Сучасність”; Матеріали до Української Діалектології. Український Вільний Університет; Науковий збірник Музею Української Культури в Свиднику; тижневик “Християнський Голос” та ін. Звичайно, що це не всі праці з діалектології, над якими працював професор О. Горбач, бо в „Українському діалектологічному збірнику” вміщено статтю „З записів південногуцульської говірки с. Бродина пов. Радівці. Весілля” [22] та 2003 року (Львів) видано “Діалектологічні студії. 3” / Збірник пам’яті Ярослави Закревської/, де опубліковано дві праці вченого: “Словник говірки села Негостина (Румунія)” [23] (упорядкувала Н. Хобзей з рукописної картотеки О. Горбача відповідно до попередніх лексикографічних праць, виконаних дослідником) і “Словник північнопідляської говірки села Добровода близько Гайнівки (Польща)”, упорядкований Н. Хобзей і О. Тріль [24]. Отже, ми в огляді діалектологічного доробку О. Горбача опираємося на зазначені вище праці.

Анна-Галя Горбач згадує: “Протягом добрих 10 років... ми з покійним чоловіком Олексою і дітьми відвідували ті частини Румунії, де ще до сьогодні існують українські поселення: у середній та південній Буковині, на Мараморощині, у Дунайській Дельті, навіть у гористолісистій частині північно-східного Банату біля Лугожа. Туди-бо в ХІХ ст. переселив був якийсь мадярський граф наших людей із семи сіл Закарпаття, бо мав тут великі лісові посілости...”

У Бродині та довкола неї вдалося чоловікові записати багатющий матеріал, який опублікував у 8-му томі своїх “Зібраних праць” 1997 року. До збірника увійшли ще записи з буковинських Милешівців, що розташувалися на буковинських долах між Радівцями та Сучавою. Матеріал цих трьох говірок (с. Бродини, с. Поляни, с. Милешівці — вставка наша — Т.Ш.) йому вдалося опрацювати ще перед відходом з життя. Однак між записами залишилося ще чимало неопрацьованого” [4: 420].

О. Горбач досліджував фонетику, морфологію, словотвір, синтаксис, наголос, лексику, антропоніми окремих говірок в Україні, а також говірки компактного проживання українців за кордоном. Оскільки в Україну радянської доби в’їзд ученому не дозволяли, тому він спостерігав за вільним мовленням колишніх мешканців України, які з різних

обставин опинилися в еміграції. „Трагедія долі полягала в тому, — писала про О. Горбача Я. Закревська, — що від початку своєї наукової діяльності учений силою обставин був позбавлений можливості вести польові дослідження в Україні, особисто обстежувати основні масиви української діалектної території. Тому й зосередив основну свою увагу на периферійних говорах української мови, проводячи власні дослідження на Берестейщині, Холмщині і Підляшші, Мараморощині, південній Буковині, Східній Словаччині, а також на території колишньої Югославії (Бача-Срім)” [27: 46–47]. Дослідникові доводилося розшукувати інформаторів, які мешкали в різних країнах Європи й Америки і були вихідцями з одного населеного пункту в Україні. Іноді автор, вивчаючи фонетику, морфологію, лексику говірки села, опирається на письмові й усні відповіді інформаторів за спеціальним питальником. Так, говірку села Остромичі він досліджує на матеріалі мовлення колишнього мешканця цього села Романа Мартинюка, 1900 року народження, який з 1945 по 1969 рік проживав у Геттінгені (Західна Німеччина), а говірки Теребовельщини оперті на записи й усні відповіді за питальником від уродженців цієї місцевості: с. Дарахів (інформатор М. Гумницький), с. Залав’є (доктор В. Палідвор, редактор І. Дурбак), с. Ілавче (С. Борачок), с. Романівка (Т. Артимишин), с. Слобідка (Є. Шепартицька), с. Струсів (магістер Г. Ракоча-Білінська), с. Янів (П. Турчиневи́ч) тощо.

Вивчаючи мовні особливості говірок, О. Горбач завжди порівнював їх із суміжними й несуміжними говірками, матеріали яких теж записував від інформаторів за спеціально укладеним питальником. Іноді дослідник чітко визначає коло суміжних населених пунктів і часовий відрізок, які обрав для вивчення: “...Спостереження над говіркою нашого родинного села Романів і сусідніх: Підгородища, Коцирів, Селища, Підяроків, Підсоснів, Миколаїв, Городиславичі, Дзвенигород, Відники, Гаї — стосуються 1920-х і 1930-х рр. та закінчилися 1943 р., як не враховувати листовних запитникових контактів з мовцями у справі лексики в 1960-х рр.” [7: 3].

Визначаючи діалектний тип говірки, автор називає й дослідників, праці яких подавали відомості або ґрунтовно описували мовний ареал. Використовує О. Горбач не лише спеціальні праці з діалектології, але й історичну, етнографічну й довідкову літературу в українських і зарубіжних виданнях. Усе, про що пише професор О. Горбач, викликає живий інтерес і зацікавлення, бо його аналіз досліджуваного матеріалу і висновки несподівані, вражають оригінальністю трактування мовних фактів і вільним, незаангажованим летом думки. Він добре обізнаний із теорією і практикою української та зарубіжної діалектології, а це дозволяє йому не тільки вільно оперувати науковим і методичним набутком, але й зробити свій внесок у теоретичну й практичну діалектологію. Зокрема, застосувавши традиційну методику і структурні рівні дослідження, він вводить у свої пошуки відомості з діалектної антропонімії й акцентології разом із фонетикою, морфологією і лексикою,

морфологією і словотвором, синтаксисом говірки (чи говору), та, долучаючи аналіз гідронімів і топонімів, досягає цим цілісного та повного опису мовного матеріалу.

Якщо під час опису фонетики і морфології автор дотримується вивчення мовлення означеної говірки, то антропоніми розглядає, залучаючи матеріал із суміжних населених пунктів. Так, серед прізвищ і прізвиськ с. Романів подаються також відомості з нас. п.п. Відники, Гаї, Германів (тепер Тарасівка), Дзвенигород, Коцирів, Лагодів, Миколаїв, Підберізці, Підгородища, Підсоснів, Підяроків та ін., записані від інформаторів-мешканців цих сіл. Розширює О. Горбач і просторову координату дослідження лексики рідного села, долучаючи аналіз слововживання суміжних сіл — Гребенці, Подусільна, Ожидів. Він виявляє „різниці сусідніх говіркових комплексів” і зауважує, що „600-річне перебування цієї землі під потужним впливом польської мовної стихії залишило не затертий слід в нашій говірці; всі західні лексичні позичення (численні німецькі, почасти італійські й французькі) пройшли крізь польський фільтр, що позначився бодай у наголосі. Вплив польщини помітний особливо по підльвівських селах” [7: 19]. Польські запозичення в говірці переважно „церковно-релігійної ділянки” лексики, а також низки виразів з побуту та обрядово-релігійного життя євреїв, які невеликими родинами мешкали у кожному селі.

Тривале сусідське проживання українців з євреями, де в кожному селі мешкало по 2-5 родин, а особливо багато їх було в Миколаєві і Підгородищах, поширило у мовленні носіїв говірки низку виразів з ідиш, зокрема побутового й обрядово-релігійного життя — *ра́бін*, *хай́дер*, *гой*, *ша́бесгой*, *га́лах*, *пейс*, *ма́ца*, *пурім* та ін. Слабко позначився вплив румунських запозичень з покутсько-гуцульських говірок — *румигáти*, *га́зда*, *куля́стра*. Церковнослов'янська лексика тут загального галицького поширення — *прича́стїє*, *навечэ́ріє*, *Зача́тїє*, *Бого-явлéніє*, *Воведéніє* тощо. Найбільш потужним виявився у говірці вплив польської мови, і була це переважно церковно-релігійна лексика — *кос'у́лок*, *кос'у́л*, *криж*, *опла́ток*, *кумун'ї́я*, *н'шпóри*, *біскуп* тощо.

Характерною ознакою наукових розвідок О. Горбача є широке опертя на увесь спектр наукової літератури, в якій згадується, бодай побіжно, досліджуваний ним об'єкт. Так, у статті „Говірка Комарна й Комарнянщина” [19] він називає праці дослідників, що розглядали питання „про окремі гнізда та варіанти наддністрянських говірок” у фахових монографіях з діалектології. Перелік імен (Я. Головацький, І. Верхратський, І. Зілинський, Я. Януб, К. Дейна, Я. Рудницький, П. Приступа, Я. Пура, Д. Бандрівський, К. Кисілевський, О. Горбач, Г. Шило, Я. Закревська, М. Онишкевич, Ф. Жилко, С. Бевзенко) переконує не лише про обізнаність автора з науковою літературою, але й сумлінне ставлення до вивчення означеної проблеми.

Автора цікавлять наддністрянські говірки, хоч „дослідів над цим найобширнішим і найважливішим центральним говірковим масивом Галичини проведено вже чимало” [11: 147]. Досліджуючи їх, він робить

опертя на письмові й усні відповіді за власним питальником, в якому взято до уваги переважно лексику й „називництво”, менше морфологію й синтаксис, що зібрані в еміграції протягом 1961 — 1965 рр. від „уродженців” Тербовельщини і Комарнянщини. Для порівняння, за цим же питальником було зібрано тоді ж на еміграції відповіді з суміжних і віддалених населених пунктів Галичини, Буковини, Волині й Східного Поділля. Здобуті матеріали, а також праці відомих діалектологів, які досліджували окремі говірки цього масиву, дали можливість встановити не лише межу, а й зарахувати їх до північно-східної групи наддністрянських або опільських говірок. Неоднорідність наддністрянських говірок О. Горбач пов’язує з особливістю їх формування ще у давнину (XIV — XVI ст.) внаслідок „експансії діалектних процесів покутсько-буковинських та надсянських на територію західного масиву подільських говірок. У випадку північно-східного наддністрянського гнізда (в тому й Тербовельщини) йдеться про експансію південно-волинських фонетичних процесів”[11: 148].

Розглядаючи мовні явища говірок, автор не оминає питань, які викликають дискусію, оскільки по-різному трактуються дослідниками-діалектологами. Так, генеза реалізації [a] під наголосом в [e], [и], а не під наголосом в [и], [і] після палатальних приголосних та після [ч], [дж], [ш], [ж] у наддністрянських говірках, на його думку, неясна, хоч сліди її сягають XIII чи XIV ст. Подібне явище фіксується в пам’ятках з північноукраїнським перебігом ненаголошеного [a] в [e] (на місці праслов’янського носового ę), що, безперечно, має генетичний зв’язок, а це свідчить про те, що його висліди треба шукати лише в галицько-буковинських пам’ятках. О.Курило пов’язувала це явище з польським впливом „українцених панщизняків” XIV–XVII ст. Однак її рецензент, польський славіст В. Курашкевич зауважив, що „польська діалектна вимова [p’eta, p’uśc = pięta, pięśc „п’ята, п’ястук”] виникла в XVI ст. і не могла вплинути на українську діалектну вимову”. Пізніше і К. Дейна вважав появу цього явища польським впливом. О. Горбач заперечував, бо, власне, польська мова виконувала тут гальмуючу роль, оскільки цей перехід в українських говорах спостерігається там, де „всі польські говірки мають [a], [’a] (ж’еба, ч’ес, п’итий, т’игну — zaba, czas, piąty, ciagne), а польські лексичні запозичення або через її посередництво, зберігають по всій Наддністрянщині [a] — (шафа, шуфл’ада, канус’н’ак та ін.) [11: 150].

Опис південноволинської говірки с. Ступно О. Горбач здійснює на основі записів мовлення мешканця цього села Івана Маковея в 1958 — 1973 рр., який з 1945 р. проживав у Німеччині [16]. Зважаючи на перерваний контакт з рідинною говіркою, автор фонетичні, морфологічні та синтаксичні явища розглядає побіжно, зосередивши увагу на лексиці говірки, опитування якої здійснене за авторським питальником, що включає близько 1500 питань. Насамперед подає історію села, зазначає, що риси і межі південноволинських говірок визначалися не завжди однаково. Говірка села, за Горбачем, „належить

до середнього гнізда південно-волинських”. Автор уважав, що Ф. Жилко в доданій карті („Нариси з діалектології української мови”, 1955 р.) звузив межі цих говорів, і лише карта „Нарисів...” (1966) „поширює смугу волинсько-поліських говірок на північ по кордон із БССР та р. Мухавець... Жилкові поправки зумовлені й проведеними новими ізоглосами на підставі зібраних для діалектологічного атласу даних” [16: X–XI]. Однак ці „поправки” О. Горбач вважає тільки наближенням до діалектних меж, що вже визначали у своїх працях В. Ганцов, І. Зілинський, І. Варченко, Л. Бова-Ковальчук та ін., хоч і є результатом нових даних. До лексичного словника додається невелика розвідка з ономастики, зокрема топонімії (частини села, хутори, поля, ліси, горби, води), антропонімії (чоловічі й жіночі імена, прізвища і прізвиська), зоонімії (назви собак).

Вивчення говірки с. Остромичі колишнього повіту Кобринь підводить автора дослідження до наслідків картографування мовних реалій цього регіону в діалектологічному атласі білоруської мови. Аналіз лексичних карт (карти № 226–338) в атласі переконує його, що українські мовні риси „тут свідомо пофальшовані, бо подані з білоруською фонетикою — з аканням і дзеканням”, що „цей атлас реалізує тут антинаукову концепцію „третьої, поліської, групи” говірок білоруської мови, а під якими розуміється, очевидно, українські західно-поліські. Підклад цієї теорії, само собою, політичний: всупереч протестам українців Кобринщини в 1939 р. їх територію включено до БРСР (тим, хто протестував, причіплено налічку „українських буржуазних націоналістів” з усіма наслідками того закиду в тоталітарній державі!)... Теоретично обґрунтувати таке адміністративно-політичне рішення Москви діалектологічними „аргументами” доручено московському філологу Р.І. Аванесову, який всупереч усім дотеперішнім висновкам мовознавців (включно з білорусом Ю. Карським) створив з українських західнополіських говорів „поліську групу говірок білорущини” [15: 11–12].

Про наслідки картографування західнополіських говірок у діалектологічному атласі білоруської мови О. Горбач писав ще в 1964 році: „Характер наших поліських говірок затерто особливо при картографуванні: на всіх бо мапах не застосовано фонетики, себто українські говіркові форми подавано лиш у білоруському звучанні, зокрема при лексиці (при фонетиці картографа цікавив виключно даний один картографований звук слова!). У висліді у неознайомленого користувача атласом постане враження про наші поліські говірки хіба лиш як про якийсь трішки відмінний білоруський діалект” [6: 107]. Автор справедливо зазначає, що в цьому атласі не лише не враховано картографування західнополіських говірок Є. Карським, О. Соболевським і Московською діалектологічною комісією, але й ніяк не показано української основи цих говірок на території БРСР. Тільки окремі карти з фонетики виявляють її, і тоді українські мовні риси збігаються з давнішими, що їх визначали К. Михальчук, І. Зілинський та ін. Далеко не всі дані належним чином картографуються, бо

багато „збілорущених записів і невірних”, поверхової інформації та введено акаючі й дзекаючі форми у тих говірках, де їх не було в давніших записах і немає тепер. Історичні карти в атласі є не скрізь переконливими. В еміграційних публікаціях авторіві „доводилося оглядати і етнографічно-діалектологічні „великобілоруські” мапи проф. Яна Станкевіча з претенсіями навіть на південне Підляшшя, північну Волинь та Чернігівщину; подібно в видаванім ним таки періодичу „Веда” його претенсії сягають через сіверян, що їх він вважає білорусами, до Тмутаракані і Донщини” [6: 108].

Пізніше, в 1990 р., у статті **„На українській Берестейщині”** О. Горбач відгукнувся на створення Українського культурно-громадського об’єднання, в якій пише: „Берестейщина була в 1920 — 1939 рр. у складі Польщі, а від 1939/1944 рр. у складі Білоруської ССР; мовно — це терен наших західно-поліських говірок і такою з мовного погляду уважали її всі об’єктивні дослідники, почавши від К. Михальчука чи білоруса Є. Карського. Але царська адміністрація ХІХ ст. рішила була тут інакше: на терені Гродненської (і Мінської) губерній — а туди належала й українська Берестейщина, — живуть білоруси, а „малороси” щойно на терені Житомирсько-Волинської губернії. За таким принципом проведено 1939 р. й межу адміністративну УССР і БССР, себто причислено Західне Полісся до БССР, щоб компенсувати українським коштом білорусам їхню Смоленщину, прилучену у 1920-х роках до РСФСР” [20: 52].

Що погляди О. Горбача на фальшування українських мовних рис і виділення на їх основі третьої, поліської, групи говорів у діалектологічному атласі білоруської мови на терені Берестейщини мають наукове підґрунтя, засвідчує, зокрема, фонетичний нарис „Гаворкі Заходняга Палесся” і додаток до монографії „Тексты”, де й аналіз фонетики і, власне, тексти засвідчують їх україномовний характер [28: 116–127]. Автор фонетичного нарису, на жаль, замовчує те, що досліджувані говірки мають тісний зв’язок з українськими. На час появи монографії Ф. Клімчука в науковій літературі вже були нові дослідження білоруських діалектологів брестського ареалу, в яких вони не заперечували про його належність до української діалектної території [2; 26]. Що ці говірки є продовженням української діалектної території „підтверджують дані атласу білоруської мови, на картах якого південний захід Брестщини виділяється великою кількістю ізоглос (приблизно лінією: — на південь від Пружан — на північ від Пінська — на захід від Столина), що далі продовжується на картах II тому Атласу української мови” [29: 88; порівн. 1: карти №137, 143, 164, 165, 218, 226, 268, 295, 325, 326, 336, 356; зведені карти № 391, 392, 393].

Досліджує О. Горбач лексику українських північно-добруджанських говірок сс. Муругиль і Верхній Дунавець, розташованих у дельті Дунаю, предки яких „прийшли од Дніпра”. Обидві говірки південно-східного (степового) діалекту, хоч не бракує тут перехідних північних та волинсько-подільських говірок, що, ймовірно, є наслідком складних

переселенських рухів. Говірки, поступово асимілюючись, втрачають українські мовні риси і набувають численних запозичень з румунської мови. У п'ятому томі Зібраних статей подано лише короткий опис фонетики, морфології, синтаксису, словотвору, місцеві назви та антропоніми. Словники лексики автором не включено до Зібраних статей, бо у Наукових записках Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені опис говірки с. Верхній Дунавець подається на сорок одній сторінці, а в Зібраних статтях лише на восьми, за винятком сорок четвертої сторінки, на якій німецькою мовою подано її анотацію [9]. Дослідження с. Муругиль у зібраних статтях [21] подано на чотирьох сторінках із двадцяти чотирьох загального тексту [12].

У квітні 1969 р. О. Горбачу „відкрилася можливість поїхати на Пряшівщину”. Тут, послуговуючись магнітофоном і власним лексичним питальником, здійснює записи в сс. Красний Брід, Дара, Кечківці, Курів, Великий Липник, Остурня й Бежовці. Опис двох подано у Зібраних статтях [14: 1093-94; 17]. Структура статті про говірку с. Красний Брід є традиційною для досліджень автора з діалектної лексики. Вражає також список використаних джерел та й, власне, обізнаність автора з широким колом питань, які він розглядає у дослідженні. Зокрема, діалектолог звертає увагу на відсутність надзвичайно важливих досліджень з місцевої гідронімії й топонімії для з'ясування історії заселення „протоукраїнського населення на південь від Карпат... та час його приходу сюди належить ще й досі до спірних і ще невисвітлених остаточно” [17: II]. Говірка с. Красний Брід досліджується не ізольовано, а в безпосередніх зв'язках із суміжними й несуміжними українськими говірками. Це дало можливість встановити, що „жмутки фонетико-морфологічних і лексичних ізоглос ділять Лемківщину на говірки західні (надпопрадські), середущі по рр. Яселку й Ондаву на сході. Східною межею лемківських говірок вважають лінію рр. Ослави (чи Солинки) та Удави — Лабірця — до бойківських та середущо-закарпатських. Експансія південнолемківських говірок на терен середущо-закарпатських створила між рр. Цірохою й Лабірцем смугу перехідних. Говірка Красного Броду належить до східного гнізда південнолемківських, куди засягають деякі бойківські риси” [17:IV].

Викликає сумнів, на перший погляд, те, що подається визначена кількість запозичень у говірці — з мадярської понад дев'яносто, з польської сягає вісімдесяти, а з румунської мови понад двадцять. Автор спирається не лише на власні спостереження над запозиченою лексикою, але й залучає праці діалектних лексикологів, що, зрештою, знімає будь-які сумніви щодо необ'єктивності тверджень дослідника [17: X, XVII, XX]. Коли ж він не знаходить у науковій літературі „порівняльних зведень лексики південнолемківських говірок зі східнославацькими”, то й не визначає кількісний склад словакізмів у говірці [17: X].

Короткі історичні, етнографічні відомості й діалектні риси подано про лемківську говірку с. Остурня. Остурняни — греко-католики, „рус-

наки”; перед спольщенням чи пословаченням їх досі охороняла своя церква [14: 1093]. Від інших суміжних лемківських говірок остуряни виразно відрізняються „мішаниною українських давніх і польських гуральських рис, включно зі звуком [рж] на місці давнього м’якого [р] (напр., пржі „при”) та з мазураканням (себто з вимовою [ц], [дз], [с], [з] замість [ч], [дж], [ш], [ж], напр., час „час”, медза „межа” [Там само]. Місцева влада Остурні „на бажання батьків” вилучила викладання в школі української мови як предмета в 1960 р.; словацькою вона стала ще 1939 р. Пісенний фольклор тут часто польський і словацький, а українські весільні пісні мають паралелі з польської мови.

До п’ятого тому подано двадцять п’ять статей, написаних для „Енциклопедії Українознавства”. Це словникові статті про окремі говірки або групи говорів, чи про чужі говірки і мови на терені України, які містять важливу інформацію про розселення, формування, зв’язки з суміжними говорами та мовами, описи характерних мовних рис говорів та наукову літературу.

Під назвою „Українська діалектологія після Ф. Жилка” вміщено негативну рецензію на збірник текстів „Говори української мови” (К., 1977, 589 с.). Насамперед звернено увагу авторського колективу на недотримання ними вимог, які виголошені в доповіді Н.П. Прилипка, з основних засад укладання хрестоматії діалектних текстів [31]. Частина зауважень є слухними і суттєвими, що спрямовані на високий фаховий рівень вимог до такого типу видань. Інші — є часто-густо відображенням часово-просторової координати української колоніальної дійсності. Автор рецензії переймається, що в Хрестоматії „тематика записуваних розповідей охоплює в основному весільні й похоронні звичаї, обрібку поля, конопель, льону, ткацтво..., дуже рідко казки й перекази... Про голод 1932 — 33 років і вимерлі села, про криваву ежовщину, само собою, ні слова” [18: 113].

Українські бачвансько-срімські говірки в Югославії О. Горбач вважає „перехідно-мішаними східнославацько-українськими”, записи лексики яких здійснив ще 1953 р., а пізніше, 1967 р., за його спеціально укладеним питальником. Утворилися бачвансько-срімські говірки шляхом переселення у Войводину в села Руський Керестур, Коцура, Новий Сад поселенців з Карпат. „звідси йшло і даліше розселювання бачванців... Говірку керестурців переймали й нові приселенці з Карпат... Нові асимільовані лемківські примішки, напевно, ще скріпили український мовний елемент у бачванській говірці як і почуття національної відрубності від словаків” [13: 309]. Визначено найхарактерніші говіркові відмінності в лексиці, наприклад, „горобець” *тащок* (сс. Беркасове, Коцура), *вработец* (с. Петровці); „картопля” *кромплі* (сс. Беркасове, Коцура), *бандурка* (с. Петровці); „вівчар” *югас* (сс. Беркасове, Петровці), *овчар/ чабан* (с. Коцура); „білка” *вивирка* (сс. Беркасове, Коцура), *бліца* (с. Петровці); „Чумацький Шлях” *кумова слама* (с. Беркасове), *млечна драга* (с. Коцура) тощо. Спостережено материнські лексеми у бачванських говірках. Щоб

краще показати перехідно-мішаний характер бачвансько-срімських говірок, виокремлено насамперед історико-фонетичні зміни в лексиці, здійснено порівняльний аналіз нових записів лексики за Словарцем В. Гнатюка, окреслено іншомовні запозичення з угорської, німецької, сербо-хорватської й української мов та подано основний склад лексики. Запозичення з української мови здійснюється лише через мову інтелігенції, зокрема духовенства й учительства, яка навчалася українській літературній мові в її галицькому чи закарпатському варіанті.

Підсумовуючи зроблене О. Горбачем в галузі діалектології, вважаємо, що 1) фактичний матеріал статей з діалектології не лише став здобутком українського мовознавства, але й певною мірою доповнює дані Атласу української мови і слугуватиме для укладання карт Лексичного атласу української мови; 2) розширює базу даних для висвітлення глибинних процесів у контактних зонах міждіалектної та міжмовної взаємодії і, зокрема, мовних рис інтерферентного походження; 3) розкриває значення ономастикону для досліджень з діалектології.

1. Атлас української мови. Том другий. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. — К.: Наук. думка, 1988. — 520 с.
2. *Войтович Н.Т.* Ненаголошений вокалізм брестсько-пінських говірок // XII Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей. — К., 1965. — С. 60–62.
3. *Горбач А.-Г.* З історії передруків Олекси Горбача. // Пам'ятки України. Історія та культура. Науковий часопис. 2001. — С. 122–123.
4. *Горбач А.-Г.* ...У пошуках за українськими говірками в Румунії // Діалектологічні студії 3. Збірник пам'яті Ярослави Закревської. — Львів, 2003. — С. 419–421.
5. *Горбач О.* Великдень у бачванських українців // тижн. Християнський голос. Чч. 16–20. — Мюнхен, 1962. — С. 691–695.
6. *Горбач О.* Західно-поліські говірки в діалектологічному атласі Білоруси // Сучасність. Ч. 7. — С. 107–109.
7. *Горбач О.* Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської обл. // Наукові записки Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені. — Мюнхен, 1965. — Т. VII (X). — С. 3–24.
8. *Горбач О.* Прізвиська й особливості їх наголосу в наддністрянській говірці села Романів Львівської області // *Studia z filologii Polskiej i słowiańskie.* — Warszawa, 1965. — Tom V. — Str. 205–212.
9. *Горбач О.* Діалектний словник Північно-Добруджанської говірки с. Верхній Дунавець біля Тульчі // Наукові записки Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені. — Мюнхен, 1968. — Т. XV /XVIII. — С. 3–44.
10. *Горбач О.* Народні пісні з с. Бродина, повіт Радівці (Південна Буковина). 1. Гуцульське село Бродина і його говірка // Наукові записки Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені. — Мюнхен, 1968. — Т. 14/17. — С. 3–31.
11. *Горбач О.* Говірки Тербовельщини // Наукові записки Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені. — Мюнхен, 1969. — Т. 19. — С. 147–181.
12. *Горбач О.* Діалектичний словник Північно-Добруджанської говірки с. Муругиль над Дунаєм // Записки Наукового Товариства Шевченка. Т. 185. Збірник Філологічної Секції. — Нью-Йорк–Париж–Торонто, 1969. — Т. 34. — С. 59–83.
13. *Горбач О.* Лексика говірки бачвансько-срімських українців // Науковий збірник Музею Української Культури в Свиднику, нр. 4, кн. 1. — Пряшів, 1969. — С. 309–349.
14. *Горбач О.* Остурня — український острівець на Спіші під Татрами // тижн. Християнський голос. — Мюнхен, 1970. — Ч. 1-2. — С. 1093–1094.

15. *Горбач О.* Західньо-поліська говірка села Остромичі кол. повіту Кобринь // Наукові записки Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені. Т. 25. — Мюнхен, 1973. — С. 3–64.
16. *Горбач О.* Південно волинська говірка й діалектний словник села Ступно, кол. повіту Здовбунів // Матеріали до української діалектології. — Мюнхен, 1973. — С. VII–XXX.
17. *Горбач О.* Південно лемківська говірка й діалектний словник села Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина) // Матеріали до української діалектології, в. 2. Український Вільний Університет. — Мюнхен, 1973. — С. I – XXXII.
18. *Горбач О.* Українська діалектологія після Ф.Жилка // Сучасність, 1978. — Ч. 9. — С. 110–113.
19. *Горбач О.* Говірка Комарна і Комарнянщина // Збірник історично-мемуарних, географічних і побутових матеріалів. НТШ: Український архів. Т. 43. — Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто, 1987. — Т. 43. — С. 315–327.
20. *Горбач Олекса.* На українській Берестейщині // Самостійна Україна, Чикаго, 1990. Ч. 4, — С. 52–54.
21. *Горбач Олекса.* Діалектологія Зібрані статті. // Olexa Horbatsch. Dialektologie. Gesammelte Aufsätze/ — 1992.
22. *Горбач О.* З записів південногуцульської говірки с. Бродина, пов. Радівці. *Весілля.* // Український діалектологічний збірник. Книга 3. Пам'яті Тетяни Назарової. — К., 1997. — С. 302–309.
23. *Горбач О.* Словник говірки села Негостина (Румунія) (упорядник Н.Хобзей) // Діалектологічні студії 3. Збірник пам'яті Ярослави Закревської. — Львів, 2003. — С. 422–453.
24. *Горбач О.* Словник північно-підляської говірки села Добровода близько Гайнівки (Польща) (упорядники Н. Хобзей, О. Тріль) // Діалектологічні студії 3. Збірник пам'яті Ярослави Закревської. — Львів, 2003. — С. 454–488.
25. *Грищенко П.Ю.* Професор Олекса Горбач і його видання пам'яток української мови // Пам'ятки України. Історія та культура / Науковий часопис /, — 2001. № 1-2, — С. 118–121.
26. *Груцко А.П.* До питання про лексичні особливості поліських говірок // XII Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей. — К., 1965, С. 326–333.
27. *Закревська Я.* Олекса Горбач. Життєписно-бібліографічний нарис.—Львів, 1995. — 121 с.
28. *Клімчук Ф.Д.* Гаворкі Заходняга Палесся. Фанетычны нарыс. — Мінськ, 1983. — 127 с.
29. *Назарова Т.В.* З вокалізму брестського ареалу // Праці XII Республіканської діалектологічної наради. — К.: Наук. думка, 1971. — С. 87–102.
30. Пам'ятки мови, мовознавства та літературознавства в публікаціях проф. Олекси Горбача. Бібліографічний покажчик. Уклала Віра Карпенко // Пам'ятки України. Історія та культура. Науковий часопис. 2001. — С. 124–129.
31. *Прилишко Н.П.* Про укладання „Хрестоматії з діалектології української мови” // Праці XIII Республіканської наради. — К.: Наук. думка, 1970. — С. 346–350.
32. *Шевченко Т.* Горбач Олекса // Вісник Запорізького осередку вивчення української діаспори. — Запоріжжя, 2003. — Випуск 1. — С. 110–116.

Taras Shevchenko (Zaporizhzhya)

OLEXA GORBACH AS A DIALECTOLOGIST

Olexa Gorbach is a Ukrainian linguist, famous representative of the diaspora's linguistic school. The scientist's works in the field of Ukrainian dialectology are analyzed in the article. The conclusion about the timeliness of his research for the theory and practice of areal linguistics is made.

Key words: O. Gorbach, dialectology, dialect, lexis, phonetics, morphology.